

Μετewρίζοντας τη σφαίρα της ποίησης στο εκκρεμές της αμφιβολίας

Ειρήνη Ρηνώτη, Κόκκινη γραμμή, Εκδόσεις Άγρα, 2023

Με δύο ποιήματα για αγαπημένους απόντες ανοίγει και κλείνει η *Κόκκινη γραμμή* της Ειρήνης Ρηνώτη: αφιερωμένη στη μνήμη του πατέρα της η «Συνάντηση»· στη μνήμη του Κώστα Γ. Παπαγεωργίου ο «Λυγμός». Και στα δύο, ο θάνατος αφενός είναι οδυνηρά παρών, αφετέρου αποδυναμώνεται από το όνειρο και από την ποίηση. Η συνάντηση με τον πατέρα πραγματοποιείται στις *όχθες τ' ουρανού*. Εκείνος, πλανίζοντας τον κορμό μιας λεύκας, υφαίνει με τα ροκανίδια ένα ανάλαφρο ρούχο στο οποίο εξεικονίζονται σκίουροι, πουλιά και φύλλα. *Σαν έρθει η ώρα το φοράς, είπε. Ν' απλώσεις ρίζες μες στη γη. Να γίνεις δέντρο*. Στο τελευταίο ποίημα: *αποδημώντας έγινες πουλί*, λέει στον πρεσβύτερο ομότεχνό της η ποιήτρια. Η φωνή του ακούγεται τώρα πιο δυνατά, καθώς οι σίχοι του *σκαρφάλωσαν στ' απόκρημνα των λέξεων*. Ωστόσο, τόσο το ρίζωμα όσο και η πτήση παρεμποδίζονται από την κοινωνική πραγματικότητα και από τα ανθρώπινα πάθη. Το δεύτερο ποίημα της σύνθεσης αναφέρεται στον *εθισμό μας στην υποκριτική*: παίζοντας από παιδιά το παραμύθι της Κοκκινοσκουφίτσας, *συνηθίσαμε να μοιράζουμε τους ρόλους, πότε καταπίνοντας και πότε ελευθερώνοντας ο ένας τον άλλον*. Ο τίτλος του ποιήματος, «Ιστορία», είναι δίσημος: πρόκειται αφενός για τη δραματοποίηση μιας αφηγημένης ιστορίας, αφετέρου για την ιστορία της δικής μας ζωής, μέσα στον ιστορικό χρόνο. Αδύνατον να γίνουμε δέντρα, απλώνοντας ρίζες μες στη γη, όσο υποδούμαστε ρόλους και όσο αλληλοσκοτωνόμαστε (*ανάμεσα στ' αδέρφια εκτινάχτηκε ένα βαθύ κόκκινο που λερώνει*: έτσι κλείνει το τρίτο ποίημα, που επιγράφεται «Εμφύλιος»).

Αυτά τα τρία ποιήματα λειτουργούν ως πρόλογος της σύνθεσης, το κύριο τμήμα της οποίας απαρτίζεται από τρεις ενότητες, και η οποία ολοκληρώνεται με την τρίπτυχη, πάλι, *Έξοδο*. Το πρώτο από τα κύρια μέρη δίνει και τον τίτλο του στο βιβλίο: *Κόκκινη γραμμή*. Τα επτά του ποιήματα αφηγούνται εμφυλίους πολέμους: αυτούς που μαίνονται μεταξύ της επιθυμητής λήθης και της επίμονης μνήμης, μεταξύ δυο ανθρώπων που κάποτε αγαπήθηκαν, μεταξύ των διαφορετικών εαυτών του ίδιου ανθρώπου ή των διαφορετικών ρόλων στους οποίους εναλλάσσεται ο ίδιος άνθρωπος· εκείνος που λαχταρά να ριζώσει κάπου, να ανθίσει και να καρπίσει, αλλά παρεμποδίζεται από εξωτερικούς και εσωτερικούς ανέμους. Όταν ήμαστε παιδιά *κρυβόμασταν [...]* πίσω από τις ροδιές, *κρυφακούγοντας το σκίρτημα της ρίζας στον αναστεναγμό των καρπών*. Τώρα, *σωπαίνουμε με κομμένη την ανάσα στα χαρακώματα, αντικρίζοντας στο πρόσωπό μας τον εχθρό· γιατί είσαι ο εχθρός που καθρεφτίζεται στο βλέμμα μου· γιατί είμαι ο εχθρός και το γνωρίζεις*. Η παιδικότητα, συναρτημένη με τη μέθεξη στη φύση, αποτελεί πια μακρινό, ξένο κόσμο. Τώρα, ο χώρος όπου διαδραματίζονται οι ζωές μας βρίσκεται αλλού. Αντί να περιπλανιόμαστε στους

κήπους, καιροφυλακτούμε στα χαρακώματα, παραμονεύοντας ο καθένας τον άλλον, παραμονεύοντας ο καθένας τον εαυτό του.

Η ανάκληση του στίχου από το *Μυθιστόρημα, Δ΄* του Σεφέρη (*τον ξένο και τον εχθρό τον είδαμε στον καθρέφτη*) δεν είναι τυχαία: με τη φράση *Η μνήμη όπου και να την αγγίξεις πονεί* επιγράφει η Ειρήνη Ρηνιώτη την ενότητα. Στο δικό της ποίημα, δεν κωπηλατούμε όπως οι σεφериκοί Αργοναύτες, ταγμένοι στο ταξίδι και στην αναζήτηση, έστω και χωρίς να ξέρουμε το γιατί. Είμαστε έτοιμοι να πυροβολήσουμε ο ένας τον άλλον ή και τον ίδιο μας τον εαυτό. Οι αιφνίδιοι χωρισμοί, το πένθος για τους ζωντανούς που απομακρύνθηκαν από κοντά μας, ο θυμός για εκείνον ή εκείνην που μας εγκατέλειψε, η ενοχή μας για το τέλος της σχέσης αδειάζουν τις μέρες μας από κάθε δυναμισμό (*ας επιστρέψουν τα κουρέλια τους οι ασπόνδυλες ώρες*), γεμίζουν με τρόπο τις νύχτες μας και καταρρακώνουν ολόκληρη την ύπαρξη. Αν ο Καρυωτάκης διακρίνει δύο αντίρροπες πορείες – (*Τόσο πολύ τα σώματα κουράστηκαν,/ που ελύγισαν, εκόπηκαν στα δύο./*) *Κι έφυγαν οι ψυχές, πατούνε μόνες των,/ αργά, τη χλόη σαν ανοιχτό βιβλίο*, γράφει στα «Ηλύσια» – η Ρηνιώτη δεν διακρίνει καμία διαφυγή: *Το σώμα γέρνει κάποτε στο έδαφος. Λυγίζει σαν καλάμι ο νους ώσπου να σπάσει*. Η μόνη ελπίδα να αποφύγει κανείς αυτή τη μοίρα είναι να θέσει όρια: *Τράβηξα μια κόκκινη γραμμή ανάμεσα σ' εμένα και στους ζωντανούς που πενθώ*. Να απαγορεύσει στη μνήμη να σκιρτά διαρκώς παρασύροντάς μας στα βάθη της.

Μόνο που η κόκκινη γραμμή δεν συγκρατεί τίποτε και κανέναν. *Την πέρασες την κόκκινη γραμμή. Και σ' εξορίζω. Όμως, εσύ επιστρέφεις στον ύπνο μου. Και ταυτοχρόνως: Την πέρασα την κόκκινη γραμμή. Και μ' εξορίζω*. Στη σχέση από την οποία έχουν μείνει μονάχα *αγκάθια θρύψαλα*, οι ρόλοι εναλλάσσονται. Το πρόσωπο που καταγγέλλεται είναι άλλοτε το εσύ και άλλοτε το εγώ. Αν πρόκειται να *σκοπεύσει στερνά το θύμα τον αδυσώπητο θύτη*, δεν ξέρουμε ποιον από τους δύο θα βρει η σφαίρα. Η εξορία αποτελεί ελαφρύτερη ποινή από την εκτέλεση. Ωστόσο, εδώ πρόκειται για την εξορία από τον ίδιο τον εαυτό, καθώς και για την εξορία της μνήμης: για μια διαρκή θανάτωση, λοιπόν. Αλλά και για την επανεύρεση του εαυτού, μέσω της αυτογνωσίας: *Κι όλα πλέον ν' αναγνωριστούν. Η καρποφορία της οργής. Η παγίδα της αδιαλλαξίας. Η εξιλέωση της ενοχής. Την πέρασα την κόκκινη γραμμή. Και μ' εξορίζω*. Κοιτάζοντας τον εχθρό να καθρεφτίζεται στα μάτια του άλλου, καθρεφτίζοντας τον εχθρό στα δικά μας μάτια, κατορθώνουμε τελικά να αποδράσουμε από τον κύκλο του εαυτού. Εξόριστοι από αυτό που ήμασταν νωρίτερα, ίσως ξανασυναντηθούμε αλλιώς.

Χαράζουμε, λοιπόν, κάθε τόσο μια κόκκινη γραμμή για να προστατευτούμε από την επέλαση της μνήμης, από τον άλλον και από τον εαυτό μας· συνειδητοποιούμε όμως πως η πράξη μας είναι μάταιη. Δεν μπορούμε παρά να υπερβούμε τις κόκκινες γραμμές μας, όποιο κι αν είναι το τίμημα. «Υπέρβαση» τιλοφορείται το πρώτο ποίημα της επόμενης ενότητας. Κοιτάζοντας *πίνακες του Δομήνικου* και παρατηρώντας *τα επιμήκη σώματα*, η αφηγήτρια δηλώνει: *νιώθω το τέντωμα*

των άκρων, βιώνω τη συστροφή των μελών, αφουγκράζομαι την καταπόνηση των οστών, και – επιμηκυνόμενη διαρκώς για να υπερβώ τα όριά μου – επιχειρώ ν’ αγγίξω ουρανό. Πρόκειται για μια κίνηση αντίστοιχη με εκείνη που μας ωθεί να περάσουμε την κόκκινη γραμμή: και οι δύο υπαγορεύονται από τη λαχτάρα της υπαρξιακής μας αλήθειας, η οποία βρίσκεται πάντα πέρα από τα ασφαλή όρια, με αποτέλεσμα να εκτινασσόμαστε σε ανεξερεύνητα και επίφοβα πεδία. Η αντίθετη όμως επιλογή ενέχει σοβαρότερους κινδύνους, όπως υποδεικνύεται στην «Έκθεση»: Προσηλωμένοι μονομερώς στην ύπαρξή μας, αναζητούμε σε ημιτελείς αυτοπροσωπογραφίες το πρόσωπό μας, ζωγραφίζοντας πιθανές εκδοχές του εαυτού μας σε πορτραίτα μελλοθανάτων. Η δεύτερη αυτή ενότητα της σύνθεσης διερευνά, ακριβώς, αντιθετικές καταστάσεις. Την υπέρβαση των ορίων σε αντιδιαστολή με την προσήλωση στη στενή μας ύπαρξη· την περιχαράκωση σε ό,τι γνωρίζουμε, σε αντιδιαστολή με την αυτογνωσία – ο τίτλος άλλου ποιήματος, που τελειώνει με τις φράσεις: *Με διεσταλμένο το μάτι της αυτεπίγνωσης, κρατώ το κομμένο κεφάλι μου αποφασισμένη να δω το πρόσωπό μου*. Τους νεκρούς του Bergamo, άταφους λόγω του δικού μας φόβου, σε αντιδιαστολή με τους νεκρούς του μπλόκου της Κοκκινιάς οι οποίοι ανεβαίνουν διαρκώς προς τα επάνω μαζί με τις ρίζες του κυπαρισσιού, *ώσπου κάποτε ξεμυτίζουν στο φως* (θυμίζοντας τον χαμένο ανθυπολοχαγό στο ποίημα του Οδυσσέα Ελύτη· εκείνον που ανεβαίνει μοναχός και ολόλαμπρος/ τόσο πιωμένος από φως που φαίνεται η καρδιά του).

Παράλληλα με τις αντιθέσεις, κυριαρχούν οι αμφιβολίες, όπως στη «Μετάβαση», όπου η Ρηνιώτη συμπλέκει το όραμα του Ελύτη στο «Προφητικόν» με την ειρωνεία του Καρυωτάκη στην «Αισιοδοξία», δημιουργώντας μια κατάσταση αμφίσημη. *Ας υποθέσουμε ότι βρισκόμαστε στο σημείο μηδέν, όπου διακυβεύεται το μέλλον. [...] Ας υποθέσουμε ότι φτάνουμε κάποτε εκεί, στο έσχατο σημείο της ιστορίας, στις ακροτελεύτιες επάλξεις της ύπαρξης*. Θα βρεθούμε τότε σε έναν κόσμο όπου οι υπαίτιοι της καταστροφής θα καγχάζουν και θα αδιαφορούν [...] μιλώντας για το αναπόφευκτο τέλος μας ως σιβυλλική συνωμοσία συννεοχής (είναι βέβαια μεγάλος ο πειρασμός να διακρίνει κανείς στην παραπάνω περιγραφή το πρόσωπο του νέου πλανητάρχη, με τη γνωστή του απραξία απέναντι στην οικολογική καταστροφή). Ωστόσο, το έσχατο σημείο σηματοδοτεί μια νέα γένεση: *μέσα στο βλέμμα της απόγνωσης, θα γεννηθεί ο κόσμος από την αρχή και θα γραφτεί με φως το νέο ποίημα*. Η αμφιβολία απέναντι στο μέλλον συστοιχείται με την υπόσταση των λέξεων. *Λέξεις που σπαρταρούσαν αμφισημία* βλέπει αλλού η ποιήτρια να έρχονται κοντά της· και τις προτιμά από όσες γδέρνονται για να συνταιριάξουν απολύτως με νοήματα. Αυτές έχουν τη δύναμη να μας κινητοποιήσουν:

Ανάμεσα σε αμέτρητα πεδία βολής κι ενώ ο πόλεμος συνεχίζεται δριμύς – εντός και εκτός – στην αενάως αναζωπυρούμενη ζώνη, συνειδητοποιώ ότι αν κάτι οφείλω να μοιραστώ μαζί σου αναγνώστη είναι η εξομολόγηση μιας κατάρρευσης. Γιατί μονάχα εκεί, μέσα στην

πτώση, ως αναπόφευκτη προϋπόθεση κάθε ανύψωσης, βρισκόμαστε – όσο ποτέ – ο ένας κοντά στον άλλον.

«Οφειλή» επιγράφεται το ποίημα. Πρόκειται για το χρέος της ποιήτριας προς τους αναγνώστες, αλλά και απέναντι στον ίδιο της τον εαυτό. Η πράξη την οποία νιώθει ότι οφείλει να κάνει –να εξομολογηθεί μια κατάρρευση– ανακαλεί την υπέρβαση της κόκκινης γραμμής. Κάθε απόπειρα αυτοπροστασίας ακυρώνεται ώστε να κατορθώσουμε να επικοινωνήσουμε σε εκείνη την καιρία και οριακή στιγμή της πτώσης-πτώσης. Στη δύσκολη, αλλά απαραίτητη επικοινωνία αποσκοπεί η ποίηση για την Ειρήνη Ρηνιώτη: στην αναγνώριση του εαυτού, στην αποδοχή της ενοχής, του τραύματος, της φθοράς, της απελπισίας, στο αντίκρισμα του άλλου και του εαυτού χωρίς παραμορφωτικούς καθρέφτες. Ο στόχος τίθεται εξαρχής. Δεν πρόκειται, δηλαδή, απλώς για μια εκ των υστέρων δημιουργημένη ιδεολογική στάση απέναντι στην ποιητική πράξη, αλλά για πρωταρχική υπαρξιακή ανάγκη. Καθώς, πεισμένη από έξω και από μέσα, η ποιήτρια *παίρν[ει] τον δρόμο της γραφής*, αισθάνεται την πτήση και την πτώση, μαζί με τη φωτιά, μαζί με τη ζάλη του παραλόγου, να την κυριεύουν, τρομάζοντας και λυτρώνοντάς την ταυτοχρόνως: *Αχ, το περιπόθητο χ της λαχτάρας καίει μέσα μου χίλια καμίνια. Το τρένο ξεφεύγει από τις ράγες· υποβρυχίως ίπταται σ' έναν απύθμενο ουρανό.* Πυράκτωση και εκτροχιασμός, πτήση και κατάδυση: ο ρυθμός των πεζών ποιημάτων της σύνθεσης δημιουργεί την αίσθηση της έντονης φόρτισης και της δύσκολα συγκρατημένης ενέργειας.

Έτσι, το ερώτημα που τίθεται στο ποίημα «Διάλογος»: *σε ποιον μιλώ, αφού κανείς δεν ακούει;* έχει ήδη λάβει την απάντησή του. Ενώ για τον Καρυωτάκη (με τον οποίο διαλέγεται η Ρηνιώτη στο ποίημα) η ποιητική πράξη ακυρώνεται ή τουλάχιστον αναστέλλεται επειδή οι άλλοι αρνούνται να ακούσουν και να δουν, για την Ειρήνη Ρηνιώτη υφίσταται πάντα ο διάλογος με τον άλλον, που είναι και διάλογος με τον εαυτό, αφού κάθε πρόσωπο ενυπάρχει στο απέναντί του. Όπως γράφει σε ένα από τα *Στιγμιότυπα*: *Όταν σου μιλώ, νιώθω πως είμαι εσύ που διαρκώς μου διαφεύγεις.* Μαζί με το *εσύ*, διαφεύγει και το *εγώ*. Τα δύο υποκείμενα –αυτό που μιλά και αυτό που ακούει– δεν ταυτίζονται ακριβώς· και τα δύο ξεγλιστρούν, και τα δύο υπονομεύουν την πληρότητα της συνάντησης. Ωστόσο, αλληλομαγνητίζονται και αδυνατούν να αποχωριστούν. Αν στη φράση *νιώθω πως είμαι εσύ* υπόκειται το *Je est un autre* του Rimbaud, η διαφοροποίηση της Ρηνιώτη μπορεί να μας χρησιμεύσει σαν ένα κλειδί για την ποιητική της. Στο στιγμιότυπο, *εγώ* δεν είμαι άλλος· αλλά δεν είμαι πια *εγώ*, και δεν είμαι ούτε *εσύ*: *νιώθω πως είμαι εσύ* – μια αίσθηση που πιθανόν να διαψευστεί. Αν *εσύ* μου διαφεύγεις, τότε μου διαφεύγω κι *εγώ*. Διαφεύγοντας και οι δύο, θα φτάσουμε ίσως στο χείλος του γκρεμού όπου θα πρέπει να πέσουμε ή να πετάξουμε. Και βέβαια έχει επίσης σημασία ότι αυτή η παραλίγο ώσμωση συντελείται την ώρα της ομιλίας, και χάρη σε αυτήν. Για τον Rimbaud, ο ποιητής αποστασιοποιείται από τον εαυτό του. Στο στιγμιότυπο

της Ρηνιώτη, μετεωρίζεται ανάμεσα στην ταύτιση και στην απόσταση· απόσταση μικρή, που μοιάζει διαρκώς έτοιμη να γεφυρωθεί, αλλά ποτέ δεν διανύεται ολόκληρη. Ίσως γιατί η ποιήτρια πορεύεται αφενός προσπαθώντας να εγκαθιδρύσει μια συνομιλία και να πραγματώσει μια συνάντηση με το εσύ, αφετέρου λοξοδρομώντας σε μια βαθιά μοναξιά: *Ακολουθώ το δάχτυλο που ξεστράτισε και δείχνει ολομόναχο τον δρόμο, δηλώνει σε άλλο στιγμιότυπο.*

Η σύζευξη της μοναξιάς με την επικοινωνία σημαδεύει τα τρία ποιήματα της *Εξόδου*. Συνομιλώντας με τον Arthur Rimbaud, τη Virginia Woolf, τον Κ. Γ. Καρυωτάκη, τη Sylvia Plath και τον Κώστα Παπαγεωργίου, η Ειρήνη Ρηνιώτη μελετά τη σιωπή τους ή διαλέγεται μαζί τους. Αν στους δύο πρώτους τίτλους («Ρουλέτα» και «Χρονικό») δεν αποτυπώνεται κάποια συναισθηματική εμπλοκή, στο τελευταίο ποίημα η ποιήτρια περνά και αυτήν την κόκκινη γραμμή τιτλοφορώντας το: «Λυγμός». Η κατακλείδα του υποδεικνύει τις συντεταγμένες όλης της σύνθεσης: *μετεωρίζοντας τη σφαίρα της ποίησης στο εκκρεμές της αμφιβολίας*. Αμφιβολία για το ποιος υπερισχύει τελικά – η ποίηση ή ο θάνατος. Αμφιβολία για το τι μπορεί να εκφραστεί και να κοινωνηθεί. Αμφιβολία για τη δυνατότητα των ανθρώπων να επικοινωνήσουν. Αλλά και επιμονή: η σφαίρα της ποίησης (μια μάζα σφαιρικού σχήματος που κινείται πέρα-δώθε, διατηρώντας –ή χάνοντας και ξανακερδίζοντας– την ορμή της, και, ταυτοχρόνως, η σφαίρα στο περίστροφο του αυτόχειρα ποιητή) δεν σταματά να κινείται, διανοίγοντας έναν χρόνο διαφορετικό από τον *κατακερματισμένο* της καθημερινότητας. Τα ποιήματα της Ειρήνης Ρηνιώτη συνεργάζονται μεταξύ τους στη δημιουργία αυτού του χρόνου, καθώς και στη δημιουργία ενός χώρου όπου νεκροί και ζωντανοί, μακρινοί και κοντινοί, το εγώ, το εσύ και ο άλλος διασταυρώνονται αλληπάλλληλα, ακυρώνοντας όλες τις κόκκινες γραμμές, με την ασίγαστη ένταση της αμφιβολίας.

Έλλη Φιλοκύπρου